

др Александар БИРИЋ
професор Правног факултета Универзитета у Нишу

СТАНДАРД СЛОБОДЕ МЕЂУНАРОДНЕ ТРГОВИНЕ И МЕХАНИЗМИ ЊЕГОВЕ ЗАШТИТЕ*

Резиме

Аутор у уводним излагањима указује на значај слободе међународне трговине, а затим анализира њена традиционална појмовна обележја, карактеристике и садржину, као темељне руководне идеје у међународном трговинском промету. Садржина слободе међународне трговине утврђује се националним прописима, међудржавним билатералним и мултилатералним уговорима и конвенцијама, као и на нивоу регионалних и универзалних међународних трговинских организација, пре свих, Светске трговинске организације. Аутор подвлачи да су схватања о појму и садржини начела слободе трговине различита, зависно од економског учења (меркантилизам, либерални капитализам, социјализам, државни капитализам, глобализација). У посебном делу рада, иако је посвећена новим карактеристикама и садржајима овог начела, сходно захтевима глобализоване савремене светске привреде.

Вредност чиставој концепцији о стандарду слободе међународне трговине почива на међународно-јавној заштити и примени ефикасних санкција за случај њеновог кршења од стране појединих држава, као учесница међународних трговинских односа. У том смислу аутор анализира механизме заштите јавно-јавној карактера, који омогућавају да дејства слободе трговине и начела забране дискриминације, буду гаранција заштите како колективној, тако и појединачној интереса

* Реферат је резултат рада аутора у оквиру Пројекта бр. 149043 Д, Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије.

очекивања држава, које су чланице Светске трговинске организације и које су се обавезале на њеној њеној њеној сисџема.

Кључне речи: сџандард слободе трговине, Оџшџи сџоразум о цари-нама и трговини, Светска трговинска организација, ѓлобализација, одџворносџ, решавање сџорова.

I Увод

Сферу савремених међународних трговинских односа (МТО) карактерише тенденција успостављања јединственог планетарног тржишта. Светска привреда постепено постаје јединствен комплекс. Слобода међународне трговине (*Freedom of international trade*), подразумева не-сметан проток добара и услуга између држава. Право на слободну и фер конкуренцију трговинских субјеката на међународном тржишту треба да обезбеди исте услове за све учеснике МТО. Оно је своје садржаје изграђивало кроз дугогодишњу и богату трговачку праксу, да би у савременим условима доживело нормативну еманаџију у правилима националног и међународног карактера, пре свега, у праву Светске трговинске организације (СТО – *World Trade Organization* – СТО). У јуриспруденџији се повлачи разлика између „слободе трговине“ и „слободне трговине“. „Слобода трговине“ је гарант слободном међудржавном промету у увозу и извозу робе и услуга без државних забрана, што чини и предмет овог рада. Са друге стране, „слободна трговина“ је израз слободе промета робе и услуга на одређеном тржишту, као предмета пословних односа.¹ Слобода трговине почива на минималном упливу државе у МТО, који се развијају на основама закона понуде и тражње на тржишту.

Супротан принцип стандарду слободе трговине је протекционизам.² Спроводи се националним мерама у оквиру трговинске политике држава. Усредсређен је на заштиту унутрашњег тржишта од иностране конкуренџије. Протекционизам се заснива на унилатералним административним мерама државе, којима она ограничава пласман страних производа на домаћем тржишту. Такве мере имају за циљ заштиту домаћих производа, појединих привредних грана, као и привреде државе у целини.³

1 О томе видети: Р. Ђуровић, А. Ђирић, *Међународно трговинско ѓправо, оџшџи гео*, Правни факултет, Ниш, 2005, стр. 58.

2 Латин. *protegere* – заштитити.

3 На досада одржаним форумима СТО, често је постављано питање избора између „слободе трговине“ и „националног суверенитета“, при чему се указивало на противуречности тих института. Било је радикалних предлога да се напусте све

У данашњој међународној пракси је јасна тенденција не само избегавања примене, већ и забране појединих видова државних мера неекономског карактера, којима се ограничава спољнотрговински промет. Нетарифно регулисање, које подразумева примену система дозвола и контингентирања, оправдано је само у изузетним случајевима, који су нужни за заштиту националне привреде, јавног поретка држава, здравља нације, заштиту потрошача, заштиту животне средине, или су неопходни за испуњење обавеза из међународних трговинских уговора. Примена административних мера државне контроле изазива нежељене последице, пре свега, у виду затварања домаћег тржишта, са штетним последицама за привреду других држава.

Слобода трговине се штити забраном било ког вида дискриминације. Једностране мере које предузимају државе-чланице СТО, којима се нарушава стандард слободе међународне трговине, основ су настанка спорова јавно-правног карактера. Услови *одговорности* конкретне државе за нарушавање слободе трговине настају када она, у вршењу својих суверених права, регулаторним мерама остварује различите јавно-правне и друге интересе, на начин којим се крше права других држава, која су садржана у корпусу овог стандарда. Савремена регулатива МТО има ефикасне механизме, којима кроз систем отклањања повреде слободе међународне трговине, штити његову садржину и равноправност учесника у међународном трговинском промету.

II Садржина и циљ стандарда слободе трговине

Питање слободе, било да се оно тиче личних или друштвених односа регулисаним правом, је елементарна категорија. Слободе у апсолутном смислу нема, а такав њен вид би се граничио са анархијом.⁴ Универзални и јединствени циљ слободе трговине је успостављање ефикасности трговинског режима између држава, на основама недискриминације и слободног приступа тржишту најширег круга послов-

шеме „глобализације“ у интересу повратка мерама „протекционизма“. Предлагане су следеће мере: а) напуштање монетарног система уз примену пливајућег курса и увођење фиксне паритетне вредности валута, по систему „златног важења“, што би омогућило каматне ставке за дугорочне кредите (5–30 година) намењене развоју на нивоу око 1% годишње; б) обезбеђење унутрашње финансијске контроле кретања капитала и валутних курсева на подлози суверености националних влада; в) успостављање механизма споразума о царинама и трговини којима би се штитио пољопривредни и индустријски развој на нивоу држава, који би био у функцији развоја међународне привредне и трговинске сарадње. Више о томе: Р. Ђуровић, А. Ђирић, *нав. дело*, стр. 74.

4 Видети: М. Јовановић-Zatilla, „Ограничавање слободне трговине и заштита потрошача“, *Право и привреда*, бр. 5–8/2007, стр. 696.

них субјеката, а не само привилегованих учесника.⁵ Схватања појма и садржине стандарда слободе трговине су различита, зависно од економског учења (меркантилизам, либерални капитализам, социјализам, државни капитализам, глобализација). У основи је ово начело израз либералистичког учења да економски оправдана алокација ресурса доприноси расту општег благостања.

Суверено право државе да регулише спољнотрговинску делатност на својој територији, данас, није апсолутно. Оно трпи два вида *релативизације*: интерни и екстерни. Интерна релативизација се постиже спољнотрговинским законодавством државе, које допушта правним субјектима других држава да учествују у трговинској размени на њеном домаћем тржишту. Екстерна релативизација се заснива на међудржавним билатералним, регионалним и мултилатералним уговорима, као и на правилима међународних организација, којима се уређују различита питања у вези са прекограничном трговинском разменом. Тако на пример, прихватањем одредби мултилатералног међудржавног уговора, који предвиђа смањење или уклањање царинских баријера, држава се обавезује да одредбе свог спољнотрговинског законодавства усклади са преузетим обавезама. Оба облика релативизације се међусобно прожимају и чине два дела једне исте целине.⁶

Садржина слободе међународне трговине се утврђује националним прописима, међудржавним билатералним и мултилатералним уговорима и конвенцијама. Према Закону о спољнотрговинском пословању Србије, обављање делатности је слободно и може се ограничити само у складу са одредбама самог Закона. Правна лица и предузетници у обављању спољнотрговинског пословања имају иста права као и у домаћем промету.⁷

У Европској унији је свакако најзначајнији правни основ реализације слободе трговине Уговор о оснивању ЕЗ. Да би успоставила стандарде слободе, ЕУ је увела посебне облике забране:

- а) извозних и увозних царинских дажбина међу државама чланицама;
- б) свих мера, које имају ефекат извозних и увозних царинских дажбина;
- в) дискриминаторног опорезивања;

5 А. О. Sykes, „Public v. Private Enforcement of International Economic Law: Standing and Remedy“, *34 J. Legal Stud.*, бр. 34/2006, 631, 644. Наведено према: N. Di Mascio and J. Pauwelyn, „Non discrimination in trade and investment treaties: World apart or two sides the same coin?“, *The American Journal of International Law*, Vol. 48/2008, стр. 54.

6 Више о овоме: Р. Ђуровић, А. Ђирић, *нав. дело*, стр. 87.

7 Члан 5. Закона (Сл. гласник Републике Србије, бр. 36/2009).

- г) квантитативних ограничења у размени робе између држава-чланица и
- д) мера еквивалентних квантитативним ограничењима у робном промету између држава-чланица.⁸

Унија познаје и средства заштите од трговинских ограничења трећих држава. У тој области је донета Регулатива Савета 3286/94 о процедури ЕЗ у области заједничке трговинске политике, којом су предвиђене мере за остваривање права која се заснивају на међународним правилима, посебно оним успостављеним у оквиру СТО 1994. године. Регулатива је, до краја 2009. године, ревидирана два пута: Регулативом 365/95 од 23. фебруара 1995. године и Регулативом 126/2008, од 14. фебруара 2008. године.

Компаније из држава-чланица имају право, на подлози Регулативе, да од органа ЕУ захтевају одговор на било које трговинско ограничење успостављено од стране трећих држава у циљу изналагања мера за елиминисање штете и отклањање неповољних трговинских ефеката у међународној трговинској размени, сагласно усвојеним међународним правилима. За примену таквих мера потребно је да трећа држава крши правила међународне трговине, посебно она која су предвиђена споразумима у систему СТО.⁹ То показује да се савремени међународни трговински систем заснива на нормама усвојеним у оквиру права СТО. Део унутрашње компетенције држава, посебних царинских територија и наднационалних ентитета, на пример, у погледу тарифних и нетарифних мера увоза и извоза, ставља се под режим универзалне међународно-правне регулативе и контроле њене примене. Допуштеност мера заштите националних интереса, у систему СТО, се подвргава методама које имају мултилатерални карактер. Не допушта се једнострано и уско групно деловање држава.

1. Стандард слободе трговине у праву Светске трговинске организације

Тежња ка универзалности међународних трговинских односа (МТО), на регулаторном плану, је добила свој пуни израз у Општем споразуму о царинама и трговини (*General Agreement on Tariffs and Trade* –

8 О томе детаљније: А. Ђирић, „Карактеристике Јединственог тржишта Европске уније“, Тематски зборник радова, *Присјуйу йравосуђу, инсйрументйи за имйлементйацију ев-ројских сйандарда у йравни сисйем Републике Србије*, Ниш, 2009, стр. 13–36.

9 У могуће мере по овом основу, Регулатива предвиђа: суспензију или укидање трговинских повластица, које је трећа држава имала у трговини са Унијом; повећање царина на увоз из државе у питању, као и увођење нових дажбина на увоз, као и увођење мера квантитативних ограничења на увоз робе и услуга из земље која је прекршила правила.

GATT 1947). *GATT 1947* је помогао да се установи јак и напредан мултилатерални систем трговања, чија се стална либерализација одвијала кроз нове рунде трговинских преговора. Нормативни вид либерализације међународне трговине кулминирао је на Уругвајској рунди преговора *GATT*, која је резултирала Споразумом о оснивању Светске трговинске организације и трансформацијом *GATT 1947* у *GATT 1994*.

Право СТО инаугурише „слободу трговине“ као равноправну тржишну утакмицу. Она се може посматрати у ужем и у ширем смислу. У ужем смислу подразумева слободу међународне размене робе и услуга без нетарифних забрана и ограничења.¹⁰ Садржина стандарда слободе трговине у ширем смислу обухвата и слободу новчаног промета и инвестирања у индустријске пројекте, слободу обављања транспортних и других услужних делатности на унутрашњем и на међународном тржишту земље пријема инвестиције, слободу кретања радне снаге, као и слободу привредног удруживања.¹¹ Посебно је вредно подвући да се стандард односи и на стране директне инвестиције.¹²

- 10 О овоме је и Стални међународни суд у Хагу заузео став у случају „*Oscar Chinn*“, истичући да слобода трговине „у начелу значи неограничено право бављења свим трговачким делатностима, без обзира да ли су у вези са трговином у ужем смислу, тј. куповином и продајом робе, или са индустријским и нарочито транспортним пословима, или најзад, да ли се обављају унутар земље, односно разменом увоза и извоза са другим земљама“. *Oscar Chinn Case, PCIJ, ser. A/B 63*. Реч је о спору који је Велика Британија покренула, користећи право дипломатске заштите, против Белгије, поводом права превозника робе преко Конга (тада белгијске колоније). Више у: R. Dolzer, *Enteignung und Entschädigung geltenden Völkerrecht*, Springer Verlag, 1988, стр. 174–180, наведено према: Р. Ђуровић, А. Ђирић, *нав. дело*, стр. 58.
- 11 Генерално посматрано, стандард слободе трговине савременог периода одликују следећа *права и обавезе држава*: право на ступање у МТО; право на слободно закључење билатералних и мултилатералних уговора, чији су предмет МТО; право удруживања у међународне регионалне и универзалне организације трговинског карактера; право учешћа у решавању међународних проблема у области МТО; обавеза држава да развијају међусобну трговину, не наносећи штету трговинским интересима других држава; обавеза учвршћивања мултилатералног трговинског система, уз примену правила СТО и др.
- 12 Steven Vasciannie, „The Fair and Equitable Treatment Standard in International Investment Law and Practice“, *BYIL*, бр. 70/1990; *OECD Fair and Equitable Treatment Standard in International Investment Law Working Papers on International Investment Law No 2004/3 (OECD Paris September 2004)*; Patrick G Foy, Robert J Deane, „Foreign Investment Protection under Investment Treaties: Recent Developments under Chapter 11 of the North American Free Trade Agreement“, *ICSID Rev-FILJ*, бр. 16/2001, стр. 299; J. C. Thomas, „Reflections on Article 1105 of NAFTA: History, State Practice and the Influence of Commentators“, *ICSID Rev-FILJ*, бр. 17/2002, стр. 21; Patrick Dumberry, „The Quest to Define Fair and Equitable Treatment for Investors under International Law The Case of the NAFTA Chapter 11 Pope and Talbot Awards“, *JWI*, бр. 3/2002, стр. 657; Christoph Schreuer, „Fair and Equitable Treatment in Arbitral Practice“, *JWIT*, бр. 6/2005, стр. 357; Rudolf Dolzer, „Fair and Equitable Treatment: A Key Standard in

Међузависност структуре у светској привреди, данас, не допушта једностране одлуке националног карактера. У том смислу говори се о „мултилатерализацији начела слободе трговине“. Тако, на пример, чланица може да промени висину царинских стопа, на које се обавезала на нивоу СТО, тек након што о таквој иницијативи преговара са другим државама-чланицама. Практично то значи и њену обавезу да обезбеди компензацију у форми признања концесије у трговини неким другим производима. Кључни успех постигнут на Уругвајској рунди трговинских преговора је повећање обима производа под консолидованим царинским стопама, тј. постизање трговине производима у оквиру СТО са уједначеним и обавезујућим царинским стопама. Овакав резултат, постигнут у преговорима, је посебно допринео успостављању сигурности и предвидљивости трговинске размене у свету.

Успостављањем функционисања механизма *WTO*:

- а) нестају могућности једностраног увођења мера националне ванцаринске заштите;
- б) инсистира се на трговини без дискриминације;
- в) институционализовано је начело најповлашћеније нације и система националног третмана;
- г) укидају се и смањују административне и царинске баријере кроз преговоре, посебно у области пољопривреде;
- д) тежи се сталној либерализацији трговине утврђивањем горњих граница царинских стопа, избегавањем квота и других квантитативних мера;
- ђ) минимизирају се формалности у МТО и начелно се не допушта примена државних дозвола и одобрења за закључење спољнотрговинских послова.

Услед обавеза држава чланица СТО да преговорима стално настоје да кроз процес либерализације смањују препреке у међусобној трговинској размени,¹³ дошло је до промене и у дискурсу самог стандарда, који се све више поима као принцип „слободније трговине“.¹⁴ У том

Investment Treaties“, *Int. L Law*, бр. 39/2005, стр. 87. Наведено према: P. Muchlinski, „The relevance of the conduct of the investor under the fair and equitable treatment standard“, *International and Comparative Law Quarterly, ICLQ*, vol 55, July 2006, стр. 527.

13 Видети: С. Табороши, „Светска трговинска организација и СРЈ“, *Право и привреда*, бр. 5–8/1996, стр. 562.

14 Посебан утицај на промену садржине слободе трговине извршио је процес *глобализације*, који је довео до промена у светској привреди, са драматичним порастом међународне трговинске размене. Глобализација, са трговинског и економског аспекта, у први план истиче либерализацију и развој „слободе трговине“, (www.wikipedia.org). Појам глобализације, са привредног аспекта, значи тенденцију

смислу је донета Декларација министара Уругвајске рунде преговора, септембра 1986. године, којом су се државе-чланице *GATT*-а обавезале:

- а) да постепено укидају, на неретиципној основи, све рестриктивне мере, које су у супротности са правилима *GATT*-а („*Rollback*“ клаузула) и
- б) да не предузимају мере трговинских ограничења, које су у супротности са правилима *GATT*-а („*Standstill*“ клаузула).¹⁵

Јасно је да стандард слободније трговине постаје руководни принцип у раду *WTO*. Њени споразуми чине систем правила отворене конкуренције, који треба да одвоји коректно од некоректног понашања учесника у МТО. Слободнија трговина подразумева обавезу држава чланица да преговорима стално настоје да постепено смањују препреке у међусобној трговини, доприносећи процесу „прогресивне либерализације“ међународне трговине.¹⁶ У односу на постигнуте договоре примењује се институт консолидације, који подразумева обавезу чланица да поштују постигнуте споразуме о царинској либерализацији и другим питањима од значаја за развој слободе трговине.

Поред начела избегавања ван царинске заштите, колективног снижавања царина кроз рунде преговора, међусобних консултација чланица о значајним трговинским мерама и транспарентности трговинских политика држава-чланица,¹⁷ основни инструменти еманације стандарда слободније трговине на нивоу СТО су начело најповлашћеније нације и начело националног третмана.

преображаја светске привреде у јединствено тржиште робе, услуга, капитала и радне снаге (*M. Castells, The Rise of the Network Society, Blackwell Publishers, 1996*). Принцип слободе међународне трговине је основни усмеравајући фактор процеса привредне глобализације света, који јача мрежу транснационалних предузећа, интернационализује финансијске ресурсе, афирмише примену нових технологија и посебно компјутерске технике. Резултати глобализације указују да је слобода трговине и њена стална либерализација довела до *економској расли*, али је његов *распоред* извршен у *користи* богатијих трговинских партнера на међународном плану и у корист богатијих привредника на националном нивоу.

- 15 Године 1987. је основан Орган за контролу реализације обавеза по основу „*Standstill*“ и „*Rollback*“ клаузула.
- 16 Видети чл. XIX Општег споразума СТО о трговини услугама (*General Agreement on Trade in Services – GATS*). У вези са тим и: S. Zubić-Petrović, A. Raković, „*Svetska trgovinska organizacija, Pravni instrumenti i savremene tendencije*“, Београд, 2005, стр. 281.
- 17 На пример, члан 3. *GATS* предвиђа да ће свака чланица објавити одмах или, у ванредним околностима, најкасније са даном њиховог ступања на снагу, све релевантне мере опште примене које се односе на извршење или утичу на Споразум. Такође ће бити објављени међународни споразуми у којима је земља чланица уговорна страна, а који се односе или утичу на трговину услугама.

Традиционално, третман *најповлашћеније нације* подразумева обавезу једне државе (*Garanting state*)¹⁸ да призна држави партнеру (*Beneficiary state*), његовим физичким и правним лицима, или роби договорене номенклатуре, све повластице које је признала или ће признати физичким и правним лицима, или роби из треће државе (*Third state*).¹⁹

Док се применом система највећег повлашћења обезбеђује једнак положај свих страних субјеката у трговинским односима са једном државом, дотле *национални* третман на тржишту конкретне државе,²⁰ омогућава једнак положај предмета трговинске размене, као и једнак статус страних привредних субјеката са домаћим.²¹

Поштовање заједничких правила слободне трговине је предуслов изласка на светско тржиште. Она се све више унификују на глобалном

18 Третман најповлашћеније нације, према Закону о спољнотрговинском пословању Србије обухвата примену најповољнијих услова у спољнотрговинском промету са земљом којој је овај стандард додељен међународним споразумом или одлуком Владе. Најповољнији услови не укључују мере које су одобрене споразумом о слободној трговини, споразумом о царинској унији, аранжманом о пограничној трговини и услове одобрене или засноване на прелазним споразумима о успостављању зоне слободне трговине или царинске уније. Видети: чл. 6 Закона о спољнотрговинском пословању, *Сл. гласник Републике Србије*, бр. 36/2009.

19 Систем најповлашћеније нације (франц. *la nation la plus favorisée*; енгл. *The most favored nation-MFN*, рус. Оговорка наибольшего благоприятствования; нем. *der meistbegünstigte Staat*), подразумева одредбу у тексту међународног уговора, којом се свака страна обавезује да ће признати другој страни уговорници у одређеној области узајамних трговинских односа, права, преимућства, повластице и олакшице које је она дала или ће убудуће дати било којој трећој држави. Видети: S. W. Schill, „Multilateralizing Investment Treaties Through Most-Favored-Nation Clauses“, *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 27/2009.

20 На основу Закона о спољнотрговинском пословању Србије, страна роба увезена на територију Републике неће имати мање повољан третман од третмана који има слична домаћа роба. Права интелектуалне својине страних лица неће имати мање повољан третман од третмана који је дат правима интелектуалне својине домаћих лица. Видети чл. 7 Закона (*Сл. гласник РС*, бр. 36/2009.). Овај члан Закона је усаглашен са чл. III *GATT*-а, који обавезује чланице СТО да обезбеде национални третман за производе увезене из других земаља чланица. У вези са тим видети: N. Di Mascio, J. Pauwelyn, „Non discrimination in trade and investment treaties: World apart or two sides the same coin?“, *The American Journal of International Law*, Vol. 48/2008, стр. 59.

21 Према нормама *GATT*-а, као и споразума СТО, овај систем подразумева:

- а) обавезу државе да се роби и услугама страног порекла призна истоветни третман на унутрашњем тржишту, као и роби и услугама националног порекла, укључујући области опорезивања, примене националног законодавства, којима се регулишу трговински, финансијски, административни, саобраћајни односи и мере;
- б) обавезу држава да обезбеде национални режим иностраној роби на целој територији земље, укључујући и област локалних пореских дажбина.

нивоу и са високим степеном утиче на међувладине организације и национална законодавства. Говори се о конституционалном карактеру права *WTO* и о његовом уставно-правном хабитусу. Ствара се јединствена међународна трговинска и привредна архитектура, која диктира не само правила слободне трговинске сарадње међу државама, већ опредељујуће утиче и на њихову националну привредну политику.²²

Процес либерализације и слободније трговине, који своје уоприште налази у *GATT*-у, подразумева:

- а) обавезу држава да уклоне, или сведу на допуштени ниво, препреке за обављање МТО, као што су забране и ограничења увоза или извоза,²³ уз право на примену царинских дажбина, пореза, такси;
- б) обавезу снижавања висине царинских оптерећења, као и избегавање примене пореских дажбина према иностраној роби, које имају дискриминациони, протекционистички или фискални карактер;
- в) право држава на узајамно снижење царинских дажбина;
- г) инсистирање чланица на уклањању незаконитих трговинских забрана и ограничења, као и право на примену контра мера;
- д) иницирање држава-чланица на учешћу у изради нових мера у циљу отклањања постојећих препрека у МТО.²⁴

22 О томе више: А. Ђирић, П. Цветковић, „О праву Светске трговинске организације: *pro et contra* конституционалне природе“, *Право и привреда*, бр. 5–8/2009, стр. 481–495.

23 СТО покушава да укине антидампиншке мере којима су прибегле многе земље због финансијске кризе из 2008. године. Она оцењује да протекционизам успорава излазак из кризе, најављујући да ће покушати да сруши антидампиншке мере којима су због глобалне финансијске кризе прибегле бројне земље у свету. Број антидампиншких истрага пред органима СТО је порастао за 40 одсто. СТО оцењује недопустивим планове САД да уведу царине за италијанску минералну воду и француске сиреве, као одговор на ограничавање увоза америчког меса. Индија, са своје стране, предлаже повећање царина за челик (видети: <http://www.vuxi.net/10-02-2009/sto-za-ukidanje-trgovinskih-barijera>).

24 Србија је потписала Споразум о стабилизацији и придруживању са ЕУ (Закон о потврђивању Споразума о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава-чланица, са једне стране, и Републике Србије, са друге стране (Сл. гласник РС – Међународни ујовори, бр. 83/2008.). Даља либерализација трговине је почела да се остварује применом Привременог споразума (*Interim Agreement*). По истеку прелазног периода од пет година, трговина индустријским производима између ЕУ и Србије ће се одвијати потпуно слободно. Садашња просечна царинска стопа у области индустрије, без текстила, износи 5,13%. Србију очекује нови талас либерализације који ће уследити као последица преговора о чланству у СТО. За индустријске производе се очекује да ће се, по окончању преговора, просечна консолидована царинска стопа кретати на нивоу око 7–7,5%.

Стандард либералне и слободније трговине не спречава примену мера заштите легитимних националних интереса сваке државе чланице СТО. Споразумом GATT 1994. је предвиђено да државе чланице имају право да својим националним законодавством, под утврђеним условима из члана XX, ограниче или искључе примену појединих одредби Споразума.

Тако, не сматра се да држава нарушава слободу трговине уколико унилатерално уведе:

- а) мере заштите унутрашњег тржишта и националне привреде, применом количинских ограничења, забраном увоза, забраном извоза и слично, уколико се оне примењују у односу на све државе у истородним ситуацијама;²⁵
- б) противмере које се предузимају у циљу заштите од некоректних трговинских мера других држава, посебно антидампинских мера и компензаторних дажбина;
- в) повољности које, на реципрочној основи признаје суседним државама у оквиру малограничног трговинског промета;
- г) олакшице у трговинским односима успостављеним на основу споразума о оснивању међународних трговинских и других интеграција.²⁶

25 Поред тога, постоје и стварно-правна ограничења предмета трговинских трансакција. Допуштена је трговина само робом и производима чији је промет дозвољен. Забрањен је промет наркотика и опојних дрога, трговина робљем и белим робљем, неконтролисана трговина експлозивом, оружјем, муницијом и сличним производима. У том смислу видети: Протокол против незаконите производње и промета ватреним оружјем, његовим деловима, склоповима и муницијом, којим се допуњава Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, усвојена 31. маја 2001. у Њујорку; Закон о ратификацији Протокола против незаконите производње и промета ватреним оружјем, његовим деловима, склоповима и муницијом, којим се допуњава Конвенција ОУН против транснационалног организованог криминала (*Сл. лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 11/2005). Државе чланице Протокола, свесне хитне потребе да се спречи, сузбије и потпуно елиминира незаконита производња и промет ватреним оружјем, његовим деловима, склоповима и муницијом, због штетних последица које има на безбедност сваке државе, региона и света у целини, јер угрожава опште добро народа, њихов друштвени и економски развој и право да живе у миру, донеле су наведени Протокол. Допуштено је и ограничење трговине угроженим врстама фауне и флоре у свету на основу Оквирне конвенције Светске здравствене организације о контроли дувана, са прилозима (*Закон о ратификацији, Сл. лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 16/2005) и другим изворима. Тако је на међународном плану донета посебна Конвенција о међународној трговини угроженим врстама дивље флоре и фауне. Конвенција је потписана у Вашингтону 1973, допуњена у Бону 1979. године. Допуштеним се сматрају и мере ограничења трговинске размене уведене у циљу сузбијања корупције, као и у интересу заштите здравља.

26 У напред наведеном смислу се могу тумачити и одредбе *Закона о спољној трговинској пословању Србије*, којима се предвиђа да се одређене рестриктивне трговинске мере

Систем права СТО обезбеђује примену тзв. колективне „дистрибутивне“, мултилатерализоване и „корективне“ правде. Када се деси кршење мултилатерализоване обавезе од стране поједине државне-чланице, коју она има према свим другим земљама, такав акт се санкционише тзв. „дистрибутивном правдом“. Она је механизам заштите „колективних очекивања“ држава-чланица, који се заснива на примени стандарда слободе трговине. Његову супротност чини дискриминација, која онемогућава једнаке могућности и равноправан третман држава као учесника МТО. Због тога се она забрањује,²⁷ док се примена стандарда слободе трговине штити механизмима СТО, који чине угаони камен темељац даљег развоја МТО.²⁸

неће тумачити тако да спречавају слободну трговину, уколико се оне не примењују на начин који би доводио до произвољне или неоправдане дискриминације међу државама, под условом ако се ове мере уводе или примењују у циљу: заштите јавног морала; заштите живота и здравља људи, животиња или биљака; примене специфичних правила трговине златом и сребром; заштите права интелектуалне својине; заштите домаће привреде; заштите уметничког, историјског или археолошког блага; заштите необновљивих природних богатстава; поштовања обавеза из међународних споразума; заштите животне средине, природних реткости и угрожених биљних и животињских врста, или заштите безбедности. Видети чл. 11 Закона о спољнотрговинском пословању (*Сл. гласник РС*, бр. 36/2009).

- 27 Начелу недискриминације се придаје значај општеобавезне обичајно-правне норме, која подразумева:
- а) право државе да се не подвргава дискриминацији, као и њено право на коришћење свих услова у односу на приступ робе на страном тржиште, који важе у погледу обављања делатности физичких и правних лица на страном тржишту;
 - б) обавезу признавања иностраној роби, иностраним правним и физичким лицима из једне државе, статуса најповлашћеније нације, на основу кога се лицима из било које треће државе не може признати статус који би био мање повољан у односу на конкретну државу;
 - в) право примене изузетка о признавању иностраној роби, иностраним лицима, статуса који је повољнији, уколико је то у складу са установљеним општим недискриминационим међународним режимом (тзв. „стандард повољнијег третмана“, „*Better of treatment clause*“, на пример, преференцијали за земље у развоју, малогранични промет и сл.);
 - г) право на доношење законских ограничавајућих мера у односу на субјекте МТО из свих држава, без постојања разлика, у циљу заштите националног тржишта од иностраног увоза, који може нанети штету домаћој привреди;
 - д) обавезу земаља у развоју да не примењују дискриминационе мере у односу на развијене државе, без обзира на карактер њихове привреде.
- 28 О томе детаљније: P. Muchlinski, „The relevance of the conduct of the investor under the fair and equitable treatment standard“, *International and Comparative Law Quarterly*, ICLQ, vol 55, July 2006, стр. 527–558.

III Механизми јавно-правне заштите стандарда слободе трговине

Начело слободе трговине и забрана дискриминације имају дејство извора права на основу којих се остварује материјално-правна (*substantive*) заштита права учесника МТО. Материјално-правна заштита МТО подразумева механизме који гарантују реализацију слободе трговине и интереса очекивања држава у међународној трговинској размени.²⁹

Са аспекта међународне заштите јавно-правног дејства стандарда слободе трговине, поред форума на универзалном плану, попут Међународног суда правде ОУН, Сталног арбитражног суда у Хагу, као и на нивоу међународних регионалних трговинских организација, предвиђају се одговарајући органи за решавање међународних трговинских спорова између странака, које су у првом реду, чланице тих организација. Међутим, опредељујући значај у систему међународне заштите гарантованог стандарда слободе трговине и забране дискриминације у МТО између суверених држава, има механизам решавања спорова пред органима СТО, уз примену правних средстава (*rule oriented approach*), предвиђених правилима Организације.³⁰ Посредством права СТО, део традиционалне унутрашње компетенције држава, у које спада, на пример, успостављање тарифних и нетарифних режима увоза, ставља се, не само под режим међународно-правне регулативе, већ и под *функционалну контролу* у оквиру међународног трговинског система. Извори права за решавање спорова у оквиру СТО,³¹ предвиђају да

29 Примена стандарда слободе трговине ужива заштиту у одлукама судских и арбитражних органа на националном, наднационалном (право ЕУ), или регионалном нивоу (систем решавања спорова на основу Северноамеричког споразума о зони слободне трговине (*North American Free Trade Agreement – NAFTA*), а такође и Анексом 9. уз Споразум о слободној трговини у Централној Европи (*Central European Free Trade Association – CEFTA*), на основу чл. 43 ст. 3 Споразума, предвиђено је установљење и функционисање арбитражног трибунала за решавање могућих трговинских спорова између држава потписница Споразума. Србија је донела посебан Закон о потврђивању Споразума о измени и приступању Споразуму о слободној трговини *CEFTA* (Сл. гласник РС – Међународни уговори, бр. 88/2007). На универзалном плану у поступку пред Међународним центром за решавање инвестиционих спорова (*International Center for Settlement of Investment Disputes – ICSID*). О овоме више: Р. Muchlinski, *нав. чланак*, стр. 527–528.

30 Многи институти права СТО попримају карактер *jus cogens*, у чијим недрима тињају елементи наднационалног права, о томе више видети: А. Ђирић, П. Цветковић, *нав. чланак*, стр. 481–495.

31 Основни правни извор у систему решавања спорова пред СТО је „Договор о правилима и процедурама решавања спорова“ (*Understanding on Rules and Procedures Governing Settlement of Disputes – Agreement DSU* или Споразум – Договор DSU),

државе-чланице потврђују своју приврженост начелима једнаког третмана странака и прихватљивости процедуре за све учеснике у поступку. Приоритет у начинима и методама заштите националних интереса у систему СТО се, са аспекта поштовања слободе трговине, подвргава методама вишестраног карактера, а не једностраном или уско групном деловању држава.

Често се извозници или увозници, као приватно-правна лица, суочавају са дискриминаторним карактером законске регулативе или административне праксе одређене државе у коју се извози роба или пружају услуге, или обављају друге врсте привредне делатности. На такве облике повреде слободе трговине најчешће и најпре реагује држава седишта тих лица. Важно је подвући да она нема овлашћења на предузимање мера унилатералног карактера у оквиру своје спољнотрговинске политике, услед повреде њених интереса очекивања, гарантованих правилима отворене конкуренције и стандардом слободе трговине. Иако спор најчешће настаје билатерално, он ће се увек решавати на мултилатералној основи. Мултилатерални карактер права СТО обезбеђује активну процесну легитимацију за покретање поступка свим државама – чланицама. Свака од њих самостално доноси одлуку о томе, што акту којим се спор покреће, даје карактер народне тужбе („*actio popularis*“). Право СТО допушта свакој трећој држави-чланици *WTO*, која није странка у спору, да под одређеним претпоставкама учествује у поступку у улози заинтересованог лица.

Предмет међудржавних спорова из МТО је најчешће повезан са применом националних спољнотрговинских правних режима појединих

Прилог Споразума о СТО, као Анекс бр. 2. Примењује се на: консултације; уређивање питања решавања спорова између чланица СТО и извршење донетих одлука и препорука (О карактеристикама извора за решавање спорова пред *WTO* видети: D. Palmeter, P. C. Mavroidis, „The WTO Legal System: Sources of Law“, *The American Journal of International Law*, Vol. 92:038, стр. 399). Функцију специјалног Органа СТО за решавање спорова – ОРС, енгл – *Dispute Settlement Body – DSB*), обавља Генерални савет СТО, који има карактер сталног органа за решавање спорова; поред ОРС, инстанциона процедура решавања спорова се одвија пред: Панелима (*Panels*), који имају функцију трибунала за разматрање конкретних спорова; Апелационим органом (*Appellate Body – AB*), који у својству другостепеног органа решава спор у поступку по жалби на извештаје, одлуке и препоруке панела и Арбитражом (*Arbitration*), која се ставља у функцију под одређеним условима, између осталог и као средство за хитно решавање насталог спора у фази извршења већ донете одлуке. О решавању спорова пред СТО, подробније видети: А. Ђирић, Светска трговинска организација као форум решавања међународних трговинских спорова; E. U. Petersmann, „The Dispute Settlement System of the World Trade Organization and the Evolution of the GATT since 1948“, *Common Market Law Review*, 1994, стр. 1157; П. Цветковић, „Систем решавања спорова у оквиру Светске трговинске организације“, *Право и њивреда*, бр. 5-8/2006, стр. 713-727.

земаља, за коју једна или више држава сматрају да крше њихова права садржана у стандарду слободе трговине. Поред тога, предмет спора може бити и повреда других зајемчених права, у вези са питањима неиспуњења утврђених и очекиваних обавеза, сервисирања државних дугова, проблема надокнаде штете итд. Непоштовање стандарда слободе трговине се у пракси најчешће односи на област нетарифних државних мера, царина и царинских дажбина, тарифних уступака, непоштовање статуса најповлашћеније нације и националног третмана, дискриминације, прекорачење у примени националних мера трговинске заштите, питања техничког карактера у вези преузетих обавеза из споразума СТО, итд.

Стране у сукобу поверавају спорне односе специјалном Органу СТО и панелима, састављеним од правних експерата, који решавајући спор, иступају као независни стручњаци. У основи свака повреда права из напред поменутих области представља симптом повреде третмана слободе трговине. Да ли је до тога дошло, или не, органи за решавање спорова СТО ће ценити у сваком конкретном случају. При томе они користе посебан „стандард пропорционалности“, као својеврстан лакмус и мерни инструмент балансирања између стандарда слободе трговине и сувереног права држава чланица да регулаторним мерама остварују различите јавно-правне интересе.³²

Процедуру решавања спорова одликују јасно предвиђени рокови инстанционог правног пута, као и рокови за окончање процеса. Одлуке имају снагу обавезне примене за странке у спору, са мерама, које имају карактер санкција и које се изричу због утврђеног кршења стандарда слободе међународне трговине.

Странке су дужне да прихвате одлуку арбитраже СТО као коначну и сагласне су да је изврше (чл. 25 „Договора о правилима и процедурама решавања спорова“ (*Understanding on Rules and Procedures Governing Settlement of Disputes – DSU*). Оне не могу спорни однос поверавати на решавање некој другој арбитражи. За механизам решавања спорова пред СТО је карактеристично да је Орган за решавање спорова надлежан не само за доношење одговарајућих одлука и препорука у вези са насталим споровима, већ је он истовремено и орган контроле, који директно надзире њихово извршење.

Може се рећи да је механизам решавања спорова СТО симптом појаве и претеча *међународној трговинској правосудној систему*.

32 Више о улози принципа пропорционалности у међународном јавном праву видети: П. Цветковић, „Принцип пропорционалности у праву WTO: пример члана XX ГАТТ-а“, *Право и привреда*, бр. 5–8/2008, стр. 692–705; А. Mads; Zlepting, Stefan, „Proportionality: WTO Law in Comparative Perspective“, *Texas International Law Journal*, Vol. 42, 2007, стр. 372–428.

Он доприноси правној сигурности и регуларности у спровођењу како стандарда слободе трговине, тако и читаве правне структуре саткане из мноштва споразума у оквиру СТО. Механизам решавања спорова омогућава изрицање санкција њеним чланицама за непоштовање стандарда слободе трговине у МТО. Истовремено, због свог мултилатерализованог дејства на све друге државе чланице СТО, решавање спора има и функцију трајног отклањања насталог сукоба, у вези са „сужавањем утврђеног општег оквира“, чију еманацију чини стандард слободе међународне трговине.

* * *

Стандард слободе трговине, као систем изједначења у правима и обавезама учесника МТО, постоји уколико сви заинтересовани субјекти уживају исте услове на одређеном тржишту, уз одсуство дискриминације. Може се закључити да је систем решавања трговинских спорова својеврстан механизам за спречавање примене мера које су супротне одредбама споразума у систему СТО, као и стандарду слободе трговине у односима на глобализованом светском тржишту.

Aleksandar ĆIRIĆ, PhD

Professor at the Faculty of Law, University of Niš

STANDARD OF FREEDOM OF INTERNATIONAL TRADE AND MECHANISMS FOR ITS PROTECTION

Summary

In the introductory remarks author underlines the importance of the free trade standard. After that he analyses the traditional features, characteristics and content of the free trade principle as the guiding rule and idea in the international flows of goods, service and money. It is pointed out that the content of the free trade principle is defined in national legal rules, international bilateral and multilateral agreements and conventions. Author underlines that the doctrinal approach about free trade principle differs depending on the accepted economic school of thought (mercantilism, liberal capitalism, socialism, state capitalism and globalization).

The separate part of the paper is dedicated to the new characteristics of this principle, which are the results of the demands based on the globalized

world economy. In this part some of the justified and permissible (by the norms) limitations and exceptions of free trade principle are explained.

The particular importance of effect the free trade principle in the international trade as a whole lies in the question of international legal protection and the application of the efficient system of sanction for the case of the distortion of the free trade principle by the states which participate in international trade relations. Author analyses the protective mechanism with “public law” nature, which enables the free trade principle and the principle of non discrimination to secure the protection of the collective, as well the particular expectation interests of the member state of the World Trade Organization.

Key words: *standard of freedom trade, General agreement on tariffs and trade, World Trade Organization, globalization, responsibility, dispute resolution.*